

RECENSIE

Marco Rotman

The Call of the Wilderness:

The Narrative Significance of John the Baptist's Whereabouts

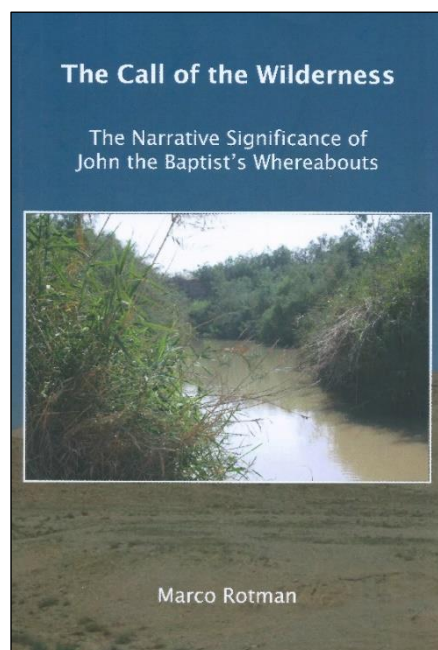
[zonder plaatsnaam, uitgever, jaartal en ISBN-nummer] pag. 284¹

Het proefschrift² van Marco Rotman, docent NT aan de Christelijke Hogeschool Ede, waarop de auteur op maandag 13 mei 2019 aan de VU, Amsterdam promoveerde, betreft de vraag naar de betekenis van de geografische settingen met betrekking tot Johannes de Doper in een aantal teksten uit de eerste eeuw: de vier evangeliën, Q en *Joodse Oudheden* van Flavius Josephus. Ik blijf dat toch merkwaardig vinden om over Q als een eerste-eeuwse tekst te spreken, terwijl het feitelijk om een hypothetische tekst gaat, waar onder de geleerden geen overeenstemming bestaat over de tekstvorm.

Waar in het verleden de aandacht is uitgegaan naar het historisch aspect van de geografische settingen, gaat de aandacht bij Rotman uit naar 'the narrative significance' van 'the geographic settings'. Aan het eind van het boek hoop ik begrepen te hebben waarom daar zo specifiek aandacht aan besteed moet worden.

In Hoofdstuk 1 begint Rotman met de stand van zaken in het onderzoek rond Johannes de Doper, waarbij hij erop wijst (zie ook hierboven) dat het Johannes de Doper onderzoek wordt gedomineerd door historisch onderzoek. Dat geldt ook voor de plaatsen waar Johannes geleefd heeft en opgetreden is. Het gaat hem in zijn studie om 'all geographic settings in which John the Baptist [in first century narratives] is portrayed.' Maar dat doet hij toch niet, moet ik constateren. Zo ontbreekt in zijn bespreking zowel van het Marcusevangelie als van het Matteüsevangelie de rivier de Jordaan (Mar. 1:5-11; Mat. 3:4-17), in zijn bespreking van het Lucasevangelie als ook in die van het Johannesevangelie ontbreekt de gevangenis waarin Johannes door Herodes Antipas wordt gegooid (Luc. 3:20; Joh. 3:24) en vanwaaruit hij later – in het Lucasevangelie – aan Jezus zijn vraag zal stellen of hij degene is die komen zou of moeten we op een ander wachten (7:18-34).

Na de stand van zaken in het onderzoek zet Rotman zijn leesmethode uiteen. Hij kiest voor 'narrative criticism' dat hij m.i. onnodig afzet tegen 'narratology'. Ik heb meer het idee dat het verschil daarin zit dat het woord 'narrative criticism' meer in de bijbelwetenschap gebruikt wordt, terwijl het woord 'narratology' meer een begrip is uit de literatuurwetenschap. 'Narratieve kritiek' is meer toepassing van de methode, terwijl het in de narratologie helemaal om de theorievorming gaat. De methode wordt door Rotman niet verder uitgewerkt of toegelicht. Rotman gaat het specifiek om wat hij noemt de 'geographical settings' (= alle locaties die op een map te vinden zijn), een begrip dat hij onderscheidt van 'spatial settings' en 'topographical settings', hoewel hij in het vervolg het

¹ Zie ook Marco Rotman, *The Call of the Wilderness: The Narrative Significance of John the Baptist's Whereabouts* (CBET 96), Leuven: Peeters 2020. Pag. 306. ISBN 978 9042 9403 76. € 68.

² Promotores: prof. dr. Bert Jan Lietaert Peerbolte en dr. Arie Zwiep.

begrip ‘geographical settings’ afwisselt met ‘spatial settings’, waar hij ‘a geographical setting’ houdt voor ‘a narrowing down of “spatial setting”’ (19). Bijzonder oog heeft Rotman voor ‘thematized space’, waarbij het gaat om de symbolische betekenis van een ruimte in de narratieve wereld (21). Om die op het spoor te komen noemt hij een aantal indicatoren, maar ik betwijfel of je bijvoorbeeld aan het feit dat de geografische setting vaker voorkomt of aan een opvallende structuur van een tekst, de symbolische betekenis zou kunnen aflezen.

Uit de titel ‘The Call of the Wilderness’ denk je te kunnen opmaken dat vooral de wildernis de belangrijkste plaats is voor Johannes de Doper. Dat is toch niet het geval. Dat is volgens Rotman de Jordaanvallei, die dan ook, helemaal aan het begin in Hoofdstuk 2 een aparte bespreking krijgt. Rotman bespreekt eerst de geologische, topografische en klimatologische situatie van de Jordaanvallei, direct gevolgd door het leven (bewoning en economie) in de Jordaanvallei om daarna te bespreken hoe de Jordaan in het Oude Testament voorkomt: als plaats van oordeel, als grens van het beloofde land, als plaats van goddelijke voorziening en reiniging en als plaats waar het eschatologisch herstel plaatsvindt, en in de Makkeeënboeken en in Josephus’ geschriften.

In zijn bespreking van de evangeliën hanteert Rotman niet de canonieke, maar een historische volgorde, want hij begint in Hoofdstuk 3 met Marcus. De titel van het hoofdstuk is opvallend, want hij hanteert een enkelvoud ‘Geographical Setting’, waar hij een meervoud ‘Geographical Settings’ zou moeten hanteren. Ten slotte kent het Marcusevangelie drie geografische settingen waar het om Johannes de Doper gaat: woestijn, Jordaan en paleis. Omdat het met ‘narrative space’ gaat om de omgeving waarbinnen verhaalpersonages bewegen en leven, begint Rotman met het verhaalpersonage, en wel met zijn karakterisering. Hij doet dat niet op de wijze van de narratieve kritiek met een ‘character study’ van Johannes de Doper, maar door te kijken hoe in het Marcusonderzoek Johannes de Doper wordt geportretteerd. Jammer is ook dat deze paragraaf niet eindigt in een samenvattende portrettering van Johannes de Doper. Rotmans conclusie met betrekking tot de wildernis als de eerste locatie van Johannes de Doper dat hij daar optreedt als de bode die de weg bereidt voor het komende heil, en bij de Jordaan als de teruggekeerde Elia optreedt, als voorloper van Jezus. Als het om Johannes’ executie gaat, komt Rotman tot de conclusie dat deze zich afspeelt in een paleis van Herodes ergens in Galilea. De conclusies die Rotman trekt, gelden veel minder de specifiek geografische settingen, maar veel meer de verhouding tussen Johannes en Jezus.

In Hoofdstuk 4 bespreekt Rotman Q. Juist omdat het hier om een hypothetische tekst gaat, had het voor de hand gelegen wanneer Rotman de Q-teksten die hij gebruikt: Q 3:3, 7-9, 7:18-26 expliciet had weergegeven. Ook hier trouwens geen ‘character study’ van Johannes de Doper, maar opvattingen van exegeten over Johannes de Doper in Q. De Jordaan is in Q gewoon een setting, en wel de plaats waar Johannes doopt. Met betrekking tot de woestijn volgt Rotman nu een andere route, want hij betreft daar ook andere woestijnteksten bij om uit te komen bij ambiguïteit als het om de woestijn gaat. Dat zou ik opmerkelijk willen noemen, omdat Rotman eerder sprak over de woestijn als ‘thematized space’. Ik zou eerder zeggen dat de woestijn in relatie tot Johannes de Doper speciaal is, omdat daar ‘de bode des Heren’ vandaan komt (Q 7:26-27).

De geografische settingen van Johannes in het Matteüsevangelie – in Hoofdstuk 5 – zijn beperkt tot de woestijn (van Judea) en de gevangenis. Hierboven meldde ik al dat Rotman de Jordaan als tweede geografische setting (Mat. 3:4-17) niet bespreekt. Waar de gevangenis zich bevindt, meldt Matteüs niet, Rotman doet er alles aan om aan te tonen dat deze gevangenis zich in Judea bevindt, Judea dat door het hele Matteüsevangelie steeds vijandig is, zowel ten opzichte van Johannes als ten opzichte van Jezus.

Wanneer Rotman in Hoofdstuk 6 'John in the Lukan Writings' bespreekt, dan doet hij dat niet echt, omdat hij hier opnieuw, zoals ook in de andere hoofdstukken over Q en de evangeliën, het *onderzoek* naar Johannes in het desbetreffende evangelie bespreekt. Wat jammer is, is dat het niet steeds tot een eindconclusie komt met betrekking tot het Johannesbeeld. Dat gebeurt ook niet in deze paragraaf over Johannes in Lucas-Handelingen: Johannes (zoon van de priester Zacharias) als profeet, optredend in de kracht en geest van Elia, maar ook meer dan een profeet, want bode van de HEER (= Jezus).³ Het aantal geografische settingen is in het Lucasevangelie duidelijk meer dan in het Marcus- en het Matteüsevangelie, door de toevoeging van de aankondiging van de geboorte in de tempel en de geboorte van Johannes in een stad van Juda. Het is jammer dat hij de structuur van de ouverture (1:5-2:52) hier niet verdisconteert. Rotman houdt de woestijn voor Johannes' primaire geografische setting. Maar past de aanduiding 'primaire geografische setting' wel, als je ziet dat deze maar weinig vertelruimte in beslag neemt (1:80 en 3:1-3). Rotman zou deze geografische setting (de woestijn) twee keer moeten bespreken, omdat deze setting op twee verschillende manieren functioneert (1:80 en 3:1-3), maar dat doet hij zo niet. De focus van Rotman is vooral gericht op wat hij noemt 'the chiasmic parallel' tussen 3:2b-3 (Johannes: woestijn > Jordaanstreek) en 4:1 (Jezus: Jordaan > woestijn) die ervoor zouden zorgen dat het optreden van Johannes en de doop van Jezus apart van elkaar komen te staan. Rotman wijst er terecht op dat Johannes in Lucas 3:1-20 niet als doper optreedt, maar als verkondiger, beter gezegd als iemand die oproept om zich te laten dopen. In Handelingen wordt Johannes wel (contra Rotman) met de doop (van Jezus) verbonden (1:21-22). Dat past ook bij het bovengeschetste beeld van scheiding tussen 3:1-20 en 3:21-4:1. Mij is niet duidelijk waarom Rotman hier niet de gevangenis als Johannes' laatste geografische setting (3:20) bespreekt.

Rotman spreekt in Hoofdstuk 7 ten onrechte van *twee* geografische settingen van Johannes: Bethanië aan de overzijde van de Jordaan (1:28 en 10:40 vormen een inclusio) (ter onderscheiding van Bethanië bij Jeruzalem) (11:18), en Aenon bij Salim. Ook hier laat hij de derde geografische setting, die van de gevangenis (3:24), liggen. In het onderzoek zijn vooral de exacte locaties van de eerste twee geografische settingen voorwerp van onderzoek, Rotman vraagt aandacht voor het functioneren van de ruimtelijke settingen binnen het evangelie. Het gaat in beide gevallen om plaatsen waar Johannes doopte: beide buiten Judea, waardoor een contrast ontstaat tussen Jezus die in Judea doopte en Johannes die dat buiten Judea deed.

In Hoofdstuk 8 bespreekt Rotman de enige geografische plaats die Josephus in zijn *Joodse Oudheden* 18.116-119 noemt met betrekking tot Johannes: Machaerus, het fort op de grens van Perea en Nabatea, 6.k km ten oosten van waar Johannes door Herodes uit angst voor een opstand, die in de visie van Herodes door Johannes dreigt te ontstaan, wordt gedood. Rotman is in dit hoofdstuk erg historisch-geografisch bezig, waar je zou verwachten dat hij ook de andere plaatsen zou bespreken waar Machaerus in de *Joodse Oudheden* voorkomt. Wat mij opvalt, is dat bij Josephus met betrekking tot Johannes elke verwijzing naar de woestijn en de Jordaan, in de evangeliën zulke significante plaatsen, ontbreekt. We horen nergens waar Johannes is opgetreden.

In Hoofdstuk 9 vat Rotman zijn onderzoek en komt hij tot conclusies. De eerste is direct al opmerkelijk, omdat hij Johannes de Doper aanduidt als 'a minor character'. Dat kan je, dunkt me, van de schoonmoeder van Petrus (Luc. 4:38-39) zeggen, of van de blindgeborene (Joh. 9), Johannes valt niet in die categorie, zeker niet omdat hij in de evangeliën in relatie staat tot Jezus.

³ Zie voor het beeld van Johannes de Doper in Lucas-Handelingen, de hoofdstukken 2, 4, 10, 11 en 12, in: N.A. Riemersma, *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie*, Middelburg 2018, 37-49, 60-71, 125-135, 136-155, 156-166.

Hier had ik beslist ook een bespreking verwacht van de *betekenis* van de geografische plaatsen. Daar draait het toch in dit onderzoek om. Al veel eerder had Rotman in het eerste hoofdstuk gezien zijn vraagstelling: *the narrative significance of John the Baptist's Whereabouts* – de vraag moeten bespreken hoe betekenis tot stand komt. Rotman laat op pag. 214 zien dat betekenis⁴ tot stand komt door geografische settingen af te zetten tegen geografische settingen van anderen, in het bijzonder van Jezus. De uitkomsten van zijn onderzoek naar de betekenis zijn nu bijzonder weinig specifiek, zoals uit de conclusies ook wel duidelijk wordt. Probleem is tevens dat Rotman niet heeft laten zien hoe een narratieve analyse van de geografische settingen (methodisch) dient te verlopen. Het ontbreekt dan ook aan een methodische analyse van alle betrokken teksten. Uitleg van de betrokken perikopen vindt ook maar nauwelijks plaats. Daarbij komt dat Rotman in zijn analyses specifiek onderzoek naar ‘critical spatiality’ te weinig verdisconteerd heeft.

Aan het begin van deze recensie vroeg ik mij af waarom zo specifiek aandacht aan de geografische settingen besteed moet worden. In de conclusies meldt hij dat ze bijdragen aan het beeld van Johannes de Doper (216,218). Het lijkt erop dat het hem daarom eigenlijk ook te doen was.

Mijn slotopmerking betreft de bibliografie. Wat me opvalt, is dat Rotman lijkt mee te doen aan een trend die ik vaker bij Nederlandse bijbelwetenschappers tegenkom dat andere Nederlandstalige bijbelwetenschappers vaak minimaal in dergelijke literatuurlijsten voorkomen. Zo ontbreken de namen van Wim Weren (Matteüsevangelie), Geert Van Oyen (Marcusevangelie), Door Brouns-Wewerinke (Johannesevangelie). En misschien mag ik mezelf noemen als het om het Lucasevangelie gaat (zie noot 3).

Nico Riemersma

⁴ Het adjectief ‘narrative’ bij ‘significance’ heeft hier geen toegevoegde waarde.